

ثابت بن قیس: از صحابه، معروف به

خطیب رسول الله ﷺ و خطیب انصار

ابومحمد (ابوعبدالرحمن) ثابت بن قیس بن شماس از تیره بنی مالک بن نعلبه^۱ خزرج است.^۲ است. برخی وی را از بنی حارث بن خزرج^۳ یا از بنی سالم بن عوف^۴ (از دیگر تیره‌های خزرج) شمرده و او را از خطیبان عرب دانسته‌اند.^۵ مادرش هند بنت زهم از قبیله طی^۶ یا کیشه بنت واقد^۷ از تیره بنی حارث بن خزرج^۸ از زنانی دانسته شده که با پیامبر ﷺ بیعت کرد.^۹ اما بر پایه سخنی از خود وی، مادرش بر آیین مسیح درگذشت و ثابت برای حضور در تشییع جنازه‌اش از پیامبر ﷺ اجازه گرفت.^{۱۰}

ثابت فردی ثروتمند و دارای نخل‌های فراوان بود^{۱۱} و به زیبایی و آراستگی خود

اهمیت می‌داد^{۱۲} و جامه‌های فاخر می‌پوشید. در منابع، از زره گرانبها و نفیس او که در نبرد یمامه (۱۱ق.) هنگام شهادت به تن داشت، یاد شده است.^{۱۳} وی بسیار سخاوتمند بود^{۱۴} و یک بار همه محصول نخلستانش را به دیگران بخشید و برای خانواده‌اش چیزی باقی نهد. به روایتی، آیه ۶ انعام^{۱۵} که به نقل ابن عباس و قتاده، از آیات مدنی سوره انعام است^{۱۶}، ثابت و دیگر مسلمانان را از زیاده‌روی در بخشش نهی کرد.^{۱۷}

ثابت بن قیس صدایی بلند و سخنی بلیغ داشت^{۱۸} و در جای‌های گوناگون سخنگوی انصار بود. هرگاه که پیامبر دستور می‌داد، او خطبه می‌خواند. از این رو، ثابت با لقب «خطیب النبی» و «خطیب الانصار» شهرت یافت.^{۱۹} وی خواندن و نوشتن را نیز می‌دانست. او را از کاتبان پیامبر ﷺ شمرده‌اند.^{۲۰} شماری از نامه‌های پیامبر به سران قبایلی چون بنی کلب و

۱. الطبقات، خلیفه، ص ۱۶۳؛ جمهرة انساب العرب، ص ۳۶۳-۳۶۴.
۲. التقات، ج ۳، ص ۴۳؛ الاستیعاب، ج ۱، ص ۲۰۰.
۳. النسب، (۲۸۱)؛ السیرة النبویه، ج ۲، ص ۵۶۲؛ تاریخ المدینه، ج ۱، ص ۳۴۴.
۴. التقات، ج ۳، ص ۴۳.
۵. جمهرة انساب العرب، ص ۳۶۳-۳۶۴؛ المفصل، ج ۸، ص ۷۸۸.
۶. الطبقات، خلیفه، ص ۱۶۳؛ الاستیعاب، ج ۱، ص ۲۰۰.
۷. سیر اعلام النبلاء، ج ۱، ص ۳۰۹.
۸. الطبقات، ابن سعد، ج ۸، ص ۲۷۰.
۹. الطبقات، ابن سعد، ج ۸، ص ۲۷۰؛ الاصابه، ج ۸، ص ۲۹۵.
۱۰. تاریخ بغداد، ج ۹، ص ۱۱۶؛ الطرائف، ص ۵۵.
۱۱. تفسیر تمیمی، ج ۴، ص ۱۹۸؛ تفسیر قرطبی، ج ۷، ص ۱۱۰؛ التفسیر الکبیر، ج ۱۳، ص ۱۶۵.

۱۲. بحار الانوار، ج ۷۰، ص ۲۰۷.
۱۳. سیر اعلام النبلاء، ج ۱، ص ۳۱۱-۳۱۳؛ الاصابه، ج ۱، ص ۵۱۱.
۱۴. جامع البیان، ج ۵، ص ۴۵؛ مجمع البیان، ج ۴، ص ۵۷۸؛ الدر المنثور، ج ۳، ص ۴۹.
۱۵. تفسیر قرطبی، ج ۷، ص ۳۲۲.
۱۶. جامع البیان، ج ۵، ص ۴۵؛ مجمع البیان، ج ۴، ص ۵۷۸؛ تفسیر قرطبی، ج ۷، ص ۳۸۲؛ ج ۷، ص ۱۱۰.
۱۷. المغازی، ج ۳، ص ۹۷۹؛ سیر اعلام النبلاء، ج ۱، ص ۳۰۹.
۱۸. المعجم الکبیر، ج ۲، ص ۶۵-۶۶؛ فتح الباری، ج ۶، ص ۴۵۶.
۱۹. صحیح الاعشی، ج ۱، ص ۱۲۶؛ المفصل، ج ۸، ص ۱۲۲.

هم پیمانانشان^۱ و جز آن^۲ به دست ثابت نگاشته شده بود.

ثابت در نبرد بُعث^۳، واپسین نبرد اوس و خزرج، حضور داشت و اسیر اوسیان شد. اما زبیر بن ایاس بن باطا، از سران یهودیان بنی قریظه، با پرداخت فدیة به اوسی‌ها او را آزاد کرد.^۴ ثابت برای جبران این محبت زبیر، به سال پنجم ق. که بنو قریظه از مسلمانان شکست خوردند و زبیر بن ایاس اسیر شد، از پیامبر خواست که او را ببخشد و مال و فرزندانش را برگرداند. رسول خدا ﷺ این درخواست را پذیرفت.^۵

از هنگام دقیق اسلام آوردن ثابت، گزارشی در دست نیست. با توجه به این که ثابت در آغاز ورود پیامبر به یثرب در خطابه‌ای به ایشان خوشامد گفت، به نظر می‌آید که اسلام آوردن او در فاصله بیعت عقبه دوم (۱۳ بعثت) تا هجرت پیامبر ﷺ به آن شهر رخ داده است. ثابت در يك سخنرانی، به پیامبر وعده داد که همچون جان و فرزندان خود و همراهانش از ایشان دفاع خواهند کرد. پیامبر ﷺ نیز به ثابت

و همراهانش بشارت بهشت داد.^۶ رسول خدا ﷺ به سال دوم ق. میان او و عمار یاسر^۷ یا عامر بن ابی بکیر از تیره بنی لیث قبیله کِنانه^۸ پیمان برادری بست. منابع از حضور وی در غزوه احد و جنگ‌های پس از آن گزارش داده‌اند؛^۹ اما در باره حضورش در نبرد بدر اختلاف است. بیشتر منابع از حضور او در نبرد بدر سخنی به میان نیاورده‌اند. ابن حجر بر خلاف آن چه در الاصابه آورده،^{۱۰} در کتاب دیگرش او را بدری دانسته است.^{۱۱} طبرسی نیز در گزارشی به بدری بودن او اشاره کرده است.^{۱۲}

ثابت بن قیس به سال چهارم ق. پس از شهادت حنظلة بن ابی عامر، با همسر وی جمیله دختر عبدالله بن ابی از تیره بنی عوف خزرج ازدواج کرد.^{۱۳} از حبیبه دختر سهل^{۱۴} و

۵. سیر اعلام النبلاء، ج ۱، ص ۳۰۹-۳۱۰: الاصابه، ج ۱، ص ۵۱۱.

۶. السیرة النبویه، ج ۱، ص ۵۰۶؛ تاریخ ابن خلدون، ج ۲، ص ۴۲۳؛ سیر اعلام النبلاء، ج ۱، ص ۳۰۹.

۷. الطبقات، ابن سعد، ج ۳، ص ۲۹۸: المحجر، ص ۷۴.

۸. المغازی، ج ۱، ص ۳۷۹: الاستیعاب، ج ۱، ص ۲۰۰؛ سیر اعلام النبلاء، ج ۱، ص ۳۰۹.

۹. الاصابه، ج ۱، ص ۵۱۱-۵۱۲.

۱۰. تهذیب التهذیب، ج ۲، ص ۱۲.

۱۱. مجمع البیان، ج ۹، ص ۳۷۸.

۱۲. المغازی، ج ۱، ص ۲۷۳؛ الطبقات، ابن سعد، ج ۸، ص ۲۸۴؛ سیر اعلام النبلاء، ج ۱، ص ۳۰۹.

۱۳. الطبقات، ابن سعد، ج ۸، ص ۳۲۷؛ اسد الغابه، ج ۶، ص ۶۱؛ الاصابه، ج ۸، ص ۸۱.

۱. العقد الفرید، ج ۱، ص ۲۹۷.

۲. الطبقات، ابن سعد، ج ۱، ص ۲۱۸-۲۱۹: البدایة و النهایه، ج ۵، ص ۳۴۱؛ سبل الهدی، ج ۶، ص ۳۰۳.

۳. الکامل، ج ۱، ص ۶۸۰-۶۸۱.

۴. المغازی، ج ۲، ص ۵۱۸-۵۱۹: السیرة النبویه، ج ۲، ص ۲۴۲-۲۴۳.

زینب دختر عبدالله بن ابی^۱ به عنوان دیگر همسران ثابت نیز یاد شده است. بی تردید، ازدواج ثابت با وی در پی جدا شدن از خواهرش جمیله / حبیبه انجام شده است.^۲ برای ثابت بن قیس، چهار فرزند نام برده‌اند: محمد، یحیی، عبدالله و زینب.^۳ مادر محمد، جمیله است؛ اما این که دیگر فرزندان ثابت از کدام همسرانش بوده‌اند، روشن نیست. هر سه پسر ثابت در رخدادهای مدینه (۶۳۳ق.) به دست سپاهیان یزید کشته شدند.^۴

ثابت در زندگی با همسرش جمیله سازگاری نداشت. جمیله به دلایلی چون بدخلقی یا زشتی چهره ثابت، بر او ناشزه شد.^۵ نزول آیه ۳۴ نساء/ را در این زمینه دانسته‌اند:^۶ ﴿الرَّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ...﴾ با ادامه اختلاف و ناسازگاری میان ثابت و طبق آیه ۲۲۹ بقره/ همسر وی که وی را جمیله^۷، حبیبه^۸ یا

زینب^۹ یاد کرده‌اند، با طلاق خلع از وی جدا شد.^{۱۰} این را نخستین طلاق خلع در اسلام می‌دانند.^{۱۱}

در نبرد بنی‌مصطلق (۶ق.) جویریّه دختر حارث بن ابی‌ضرار، رئیس بنی‌مصطلق، در سهم ثابت که در آن نبرد حضور داشت، قرار گرفت. به پیشنهاد جویریّه، ثابت پذیرفت تا او را در ازای پرداخت مقدار فراوانی طلا آزاد کند.^{۱۲} جویریّه نیز که برای یاری خواستن در پرداخت این هزینه به پیامبر ﷺ مراجعه کرده بود، همسری ایشان را در ازای پرداخت آن مبلغ به ثابت، پذیرفت.^{۱۳} ثابت در این سال، در بیعت رضوان حضور داشت و وفاداری خود به پیامبر ﷺ را تجدید کرد.^{۱۴}

در سال نهم ق. که سران بنی‌تمیم همراه شاعران و سخنوران خود برای فخرفروشی نزد پیامبر آمده بودند، به فرمان پیامبر ﷺ و در پاسخ به خطیب بنی‌تمیم، ثابت خطبه‌ای رسا خواند. سخنان وی در این رویداد که ضمن ستایش خداوند، شامل بیان فضیلت‌های پیامبر

۱. سنن الدارقطنی، ج ۳، ص ۱۷۸؛ تفسیر قرطبی، ج ۳، ص ۱۴۱؛ الاصابه، ج ۸، ص ۱۶۱.
 ۲. نک: اسد الغابه ج ۶ ص ۵۴؛ الاصابه، ج ۸، ص ۷۱.
 ۳. تاریخ خلیفه، ص ۱۵۳-۱۵۴؛ الاستیعاب، ج ۱، ص ۲۰۰؛ الاصابه، ج ۸، ص ۱۵۳.
 ۴. جمهره انساب العرب، ص ۳۶۴؛ الاستیعاب، ج ۱، ص ۲۰۰؛ سیر اعلام النبلاء، ج ۱، ص ۳۱۳.
 ۵. جامع البیان، ج ۲، ص ۲۸۰؛ الاستیعاب، ج ۴، ص ۱۸۰۲؛ اسد الغابه، ج ۶ ص ۵۴.
 ۶. مجمع البیان، ج ۳، ص ۶۸؛ تفسیر قرطبی، ج ۲، ص ۲۸۶.
 ۷. المغازی، ج ۱، ص ۲۷۳.
 ۸. الطبقات، ابن سعد، ج ۸، ص ۳۲۷-۳۲۸؛ جامع البیان، ج ۳، ص ۲۸۰؛ اسد الغابه، ج ۶ ص ۶۱.

۹. سنن الدارقطنی، ج ۳، ص ۱۷۸؛ تفسیر قرطبی، ج ۳، ص ۱۴۱.
 ۱۰. جامع البیان، ج ۲، ص ۲۸۰-۲۸۱؛ مجمع البیان، ج ۱، ص ۵۷۷؛ تفسیر قرطبی، ج ۳، ص ۱۴۱.
 ۱۱. جامع البیان، ج ۲، ص ۲۸۰؛ مجمع البیان، ج ۱، ص ۵۷۷.
 ۱۲. انساب الاشراف، ج ۲، ص ۷۶-۷۷؛ تاریخ طبری، ج ۱، ص ۶۰۹؛ امتاع الاسماع، ج ۶، ص ۸۴.
 ۱۳. سیره ابن اسحق، ص ۲۶۳؛ المغازی، ج ۱، ص ۴۱۱؛ المحبر، ص ۸۹.
 ۱۴. سیر اعلام النبلاء، ج ۱، ص ۳۰۹؛ نک: المنتظم، ج ۴، ص ۸۹.

سخنگویان انصار در سقیفه دانسته‌اند.^۹ موضع‌گیری وی در رویدادهای پس از آن متناقض گزارش شده است. بر پایه گزارش شیخ مفید، ثابت پس از آن که ماجرای تهاجم به خانه فاطمه علیها السلام و قصد مهاجمان برای به آتش کشیدن آن را از زبان علی علیه السلام شنید، به او گفت: «دستم را از دستت جدا نمی‌کنم تا در پیشگاهت کشته شوم.»^{۱۰} اما در گزارش علامه مجلسی، ثابت از همراهان در حمله به خانه علی برای بیعت ستاندن از او شمرده شده است.^{۱۱} اگر این گزارش درست باشد، ثابت را باید از حامیان خلافت ابوبکر دانست.

ثابت به شیوه انتخاب فرماندهان جنگ‌های رده از میان مهاجران و بی‌اعتنایی به انصار اعتراض کرد و موجب شد که ابوبکر فرماندهی انصار را در نبرد با طلیحه (۱۱ ق.)^{۱۲} و نیز نبرد با مسیلمه کذاب به سال ۱۱ ق. به او وانهد.^{۱۳} وی در این نبرد، دلیری کم‌نظیری نشان داد و به گریختن بعضی از مسلمانان اعتراض کرد و در همین نبرد به شهادت رسید.^{۱۴}

۹. تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۱۲۳.
 ۱۰. الامالی، ص ۴۹-۵۰.
 ۱۱. بحار الانوار، ج ۲۸، ص ۳۱۵.
 ۱۲. تاریخ خلیفه، ص ۵۱؛ تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۱۲۹؛ تاریخ طبری، ج ۳، ص ۲۵۴.
 ۱۳. النسب، ص ۲۸۱؛ تاریخ طبری، ج ۳، ص ۲۸۸-۲۸۱؛ البدایة و النهایه، ج ۶، ص ۳۳۴-۳۳۵.
 ۱۴. الاستیعاب، ج ۱، ص ۲۰۰؛ تاریخ طبری، ج ۳، ص ۲۹۷.

و انصار و مهاجران بود و بر مبارزه و جهاد همیشگی در راه ایمان تأکید ورزید، پیامبر صلی الله علیه و آله و مسلمانان را شادمان ساخت^۱ و اعجاب سران بنی تمیم را برانگیخت.

مفسران از ثابت بن قیس در شان نزول برخی آیات یاد کرده‌اند. از جمله، در شأن نزول آیات ۶۶ نساء/۴ و ۲ و ۱۱ و ۱۳ حجرات/۴۹ و آیه ۱۱ مجادله/۵۸ که در باره اصلاح رفتار اجتماعی مسلمانان است، از ثابت یاد کرده‌اند.

ثابت بن قیس در سال دهم ق. به عنوان خطیب پیامبر صلی الله علیه و آله در مناظره ایشان با مسیلمه کذاب، از مدعیان دروغین پیامبری، همراه ایشان بود. ایشان پس از پاسخ گفتن به مسیلمه، با روی گرداندن از او به ثابت دستور داد تا جواب مسیلمه را بدهد.^۸ از پاسخ ثابت به مسیلمه، گزارشی در دست نیست.

◀ ثابت پس از رحلت پیامبر: او را از

۱. المغازی، ج ۳، ص ۹۷۵-۹۷۷؛ تاریخ طبری، ج ۲، ص ۱۱۶.
 ۲. المغازی، ج ۳، ص ۹۷۹؛ اسد الغابه، ج ۱، ص ۱۲۸-۱۲۹.
 ۳. جامع البیان، ج ۵، ص ۱۰۲؛ الدر المنثور، ج ۲، ص ۱۸۱-۱۸۲.
 ۴. جامع البیان، ج ۲۶، ص ۷۵؛ تفسیر قرطبی، ج ۱۶، ص ۳۰۴؛ الدر المنثور، ج ۶، ص ۸۴-۸۶.
 ۵. اسباب النزول، ص ۴۰۹؛ مجمع البیان، ج ۹، ص ۲۰۲-۲۰۳.
 ۶. اسباب النزول، ص ۴۱۰؛ مجمع البیان، ج ۹، ص ۲۰۳-۲۰۴.
 ۷. التفسیر الکبیر، ج ۲۹، ص ۴۹۳.
 ۸. صحیح البخاری، ج ۵، ص ۱۱۹-۱۲۰؛ تاریخ المدینه، ج ۲، ص ۵۷۳-۵۷۴.

یعقوبی بر خلاف سخن مشهور، از زندگانی ثابت در سال ۳۵ ق. گزارش داده و در بخش آغاز خلافت امیرالمؤمنین عَلَيْهِ السَّلَام (۳۵ ق.) ثابت را نخستین کسی از انصار دانسته که در سخنرانی خود، با ستایش حضرت علی عَلَيْهِ السَّلَام و شمارش برتری‌های ایشان، حمایت و بیعتش را از وی اعلام کرد.^۱ محسن امین به پشتوانه همین گزارش، ثابت را از بزرگان شیعه می‌داند.^۲ این احتمال در میان است که میان وی و ثابت بن قیس بن خطیم^۳ اشتباه رخ داده باشد.

◀ منابع

اسباب النزول: الواحدی (م. ۴۶۸ ق.)، به کوشش کمال بسیونی، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۱ ق؛ الاستیعاب: ابن عبدالبر (م. ۴۶۳ ق.)، به کوشش الجاوی، بیروت، دار الجیل، ۱۴۱۲ ق؛ اسد الغابه: ابن اثیر (م. ۶۳۰ ق.)، بیروت، دار الفکر، ۱۴۰۹ ق؛ الاصابه: ابن حجر العسقلانی (م. ۸۵۲ ق.)، به کوشش علی معوض و عادل عبدالموجود، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۵ ق؛ اعیان الشیعه: سید محسن الامین (م. ۱۳۷۱ ق.)، به کوشش حسن الامین، بیروت، دار التعارف؛ الامالی: المفید (م. ۴۱۳ ق.)، به کوشش غفاری و استاد ولی، بیروت، دار المفید، ۱۴۱۴ ق؛ امتاع الاسماع: المقریزی (م. ۸۴۵ ق.)،

۱. تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۱۷۸-۱۷۹؛ شرح اصول الکافی، ج ۷، ص ۲۰۳.

۲. اعیان الشیعه، ج ۴، ص ۱۷.

۳. الاستیعاب، ج ۱، ص ۲۰۶؛ اسد الغابه، ج ۱، ص ۲۷۴.

به کوشش محمد عبدالحمید، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۲۰ ق؛ انساب الاشراف: البلاذری (م. ۲۷۹ ق.)، به کوشش زکار و زرکلی، بیروت، دار الفکر، ۱۴۱۷ ق؛ بحار الانوار: المجلسی (م. ۱۱۱۰ ق.)، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ ق؛ البدایة و النهایه: ابن کثیر (م. ۷۷۴ ق.)، بیروت، مکتبه المعارف؛ تاریخ ابن خلدون: ابن خلدون (م. ۸۰۸ ق.)، به کوشش خلیل شحاده، بیروت، دار الفکر، ۱۴۰۸ ق؛ تاریخ بغداد: الخطیب البغدادی (م. ۴۶۳ ق.)، به کوشش عبدالقادر، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۷ ق؛ تاریخ خلیفه: خلیفه بن خیاط (م. ۲۴۰ ق.)، به کوشش فواز، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۵ ق؛ تاریخ طبری (تاریخ الامم و الملوک): الطبری (م. ۳۱۰ ق.)، به کوشش محمد ابوالفضل، بیروت، دار احیاء التراث العربی؛ تاریخ المدینة المنوره: ابن شبّه (م. ۲۶۲ ق.)، به کوشش شلتوت، قم، دار الفکر، ۱۴۱۰ ق؛ تاریخ الیعقوبی: احمد بن یعقوب (م. ۲۹۲ ق.)، بیروت، دار صادر، ۱۴۱۵ ق؛ التفسیر الکبیر: الفخر الرازی (م. ۶۰۶ ق.)، قم، دفتر تبلیغات، ۱۴۱۳ ق؛ تفسیر ثعلبی (الکشف و البیان): الثعلبی (م. ۴۲۷ ق.)، به کوشش ابن عاشور، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۲۲ ق؛ تفسیر قرطبی (الجامع لاحکام القرآن): القرطبی (م. ۶۷۱ ق.)، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۵ ق؛ تهذیب التهذیب: ابن حجر العسقلانی (م. ۸۵۲ ق.)، بیروت، دار الفکر، ۱۴۰۴ ق؛ الثقات: ابن حبان (م. ۳۵۴ ق.)، الکتب الثقافیه، ۱۳۹۳ ق؛ جامع البیان: الطبری (م. ۳۱۰ ق.)، بیروت، دار المعرفه، ۱۴۱۲ ق؛ جمهره انساب العرب: ابن حزم (م. ۴۵۶ ق.)، به کوشش گروهی از علما، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۸ ق؛ الدر المنثور: السیوطی (م. ۹۱۱ ق.)، بیروت، دار

المحبر: ابن حبيب (م. ۲۴۵ق.)، به كوشش ايلزه ليختن شتيتز، بيروت، دار الآفاق الجديده؛ **المعجم الكبير:** الطبرانی (م. ۳۶۰ق.)، به كوشش حمدي عبدالمجيد، دار احياه التراث العربي، ۱۴۰۵ق؛ **المغازي:** الواقدي (م. ۲۰۷ق.)، به كوشش مارسدن جونس، بيروت، اعلمي، ۱۴۰۹ق؛ **المفصل:** جواد علي، بيروت، دار العلم للملايين، ۱۹۷۶م؛ **مكاتيب الرسول:** احمدى ميانجى، تهران، دار الحديث، ۱۴۱۹ق؛ **المنتظم:** ابن الجوزى (م. ۵۹۷ق.)، به كوشش محمد عبدالقادر و ديگران، بيروت، دار الكتب العلميه، ۱۴۱۲ق؛ **النسب:** ابن سلام الهروى (م. ۲۲۴ق.)، به كوشش مريم محمد، بيروت، دار الفكر، ۱۴۱۰ق.

على محمدى يدك

ثابت بن وقش انصاری: صحابی

رسول خدا ﷺ و از شهیدان احد

ثابت بن وقش بن زغبه^۱ از تیره بنی عبدالاشهل قبیله اوس بود.^۲ پیامبر ﷺ هنگام بیرون آمدن از مدینه در غزوه احد، او و حسیل بن جابر را که هر دو پیر بودند، همراه با زنان و کودکان در مدینه باقی نهاد. پس از حرکت سپاه اسلام، آن دو از ماندن در مدینه پشیمان شدند و با آرزوی دستیابی به شهادت، خود را به لشکر اسلام رساندند و به دست

۱. الاستیعاب، ج ۱، ص ۲۰۴؛ الاصابه، ج ۱، ص ۵۱۴.

۲. عبون الاثر، ج ۲، ص ۳۹-۴۰؛ اسد الغابه، ج ۱، ص ۱۲۰.

المعرفه، ۱۳۶۵ق؛ **سبل الهدى:** محمد بن يوسف الصالحی (م. ۹۴۲ق.)، به كوشش عادل احمد و على محمد، بيروت، دار الكتب العلميه، ۱۴۱۴ق؛ **سنن الدارقطني:** الدارقطني (م. ۳۸۵ق.)، به كوشش مجدى الشورى، بيروت، دار الكتب العلميه، ۱۴۱۷ق؛ **سير اعلام النبلاء:** الذهبى (م. ۷۴۸ق.)، به كوشش گروهى از محققان، بيروت، الرساله، ۱۴۱۳ق؛ **السيرة الحلبيه:** الحلبى (م. ۱۰۴۴ق.)، بيروت، دار المعرفه، ۱۴۰۰ق؛ **السيرة النبويه:** ابن هشام (م. ۲۱۳ق./۲۱۸ق.)، به كوشش السقاء و ديگران، بيروت، المكتبة العلميه؛ **سيره ابن اسحق (السير و المغازي):** ابن اسحق (م. ۱۵۱ق.)، به كوشش زكار، قم، دفتر مطالعات تاريخ و معارف اسلامى، ۱۳۶۸ش؛ **شرح اصول كافي:** محمد صالح مازندراني (م. ۱۰۸۱ق.)، به كوشش سيد على عاشور، بيروت، دار احياه التراث العربى، ۱۴۲۱ق؛ **صبح الاعشى:** احمد القلقشندى (م. ۸۲۱ق.)، به كوشش زكار، دمشق، وزارة الثقافه، ۱۹۸۱م؛ **صحيح البخارى:** البخارى (م. ۲۵۶ق.)، بيروت، دار الفكر، ۱۴۰۱ق؛ **الطبقات الكبرى:** ابن سعد (م. ۲۳۰ق.)، به كوشش محمد عبدالقادر، بيروت، دار الكتب العلميه، ۱۴۱۸ق؛ **الطبقات:** خليفه بن خياط (م. ۲۴۰ق.)، به كوشش زكار، بيروت، دار الفكر، ۱۴۱۴ق؛ **الطرائف:** ابن طائوس (م. ۶۶۴ق.)، قم، مطبعة الخيام، ۱۳۹۹ق؛ **العقد الفريد:** احمد بن عبدربه (م. ۳۲۸ق.)، به كوشش مفيد قميه، بيروت، دار الكتب العلميه، ۱۴۰۴ق؛ **فتح الباري:** ابن حجر العسقلانى (م. ۸۵۲ق.)، بيروت، دار المعرفه؛ **الكامل فى التاريخ:** على ابن اثير (م. ۶۳۰ق.)، بيروت، دار صادر، ۱۳۸۵ق؛ **مجمع البيان:** الطبرسى (م. ۵۴۸ق.)، بيروت، دار المعرفه، ۱۴۰۶ق؛